

R (07)

Rodis

JOURNAL OF MEDIEVAL
AND POST-MEDIEVAL
ARCHAEOLOGY

CR

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement
Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UDG
Cambra de Comerç

www.documentauniversitaria.media/rodís

R (07)

Rodis
JOURNAL OF MEDIEVAL
AND POST-MEDIEVAL
ARCHAEOLOGY

Rodis. Journal of Medieval and Post-Medieval Archaeology - 07

© Material editorial i organització / [Editorial material and organization](#):
Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / [Content and figures](#): els autors / [the authors](#)

© Il·lustració de la coberta / [Cover illustration](#): Jordi Sagrera Aradilla

Equip editorial, objectius de la revista i instruccions per als autors i política editorial
/ [Editorial team, magazine objectives and instructions for authors and editorial policy](#):
www.documentauniversitaria.media/rodiss

Contacte / [Contact](#):

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic
cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona
Plaça Ferrater Mora, 1
17071 Girona
Tel. 972 45 82 90

ISSN: 2604-6679

DOI: [10.33115/a/26046679/7](https://doi.org/10.33115/a/26046679/7)

Pages	Received date	Acceptance date
85-107	2024-12-16	2024-12-27

EL CONEIXEMENT ARQUEOLÒGIC DEL SISTEMA DEFENSIU MEDIIEVAL I MODERN DE LA VILA DE SANT FELIU DE GUÍXOLS L'EXEMPLE DE LA FINCA DE L'AVINGUDA JULI GARRETA, NÚMERO 20

ARCHAEOLOGICAL KNOWLEDGE ON MEDIEVAL AND
MODERN DEFENSIVE SYSTEM OF THE TOWN OF SANT FELIU
DE GUÍXOLS: THE EXEMPLE OF THE PROPERTY AT 20 JULI
GARRETA AVENUE

DOI: 10.33115/a/26046679/7_05

Jordi Vivo Llorca

Arqueòleg

Paraules clau

Sistema defensiu, Sant Feliu de Guíxols, època medieval, època moderna, arqueologia urbana

Keywords

Defensive system, Sant Feliu de Guíxols, Medieval Age, Modern Age, urban archaeology

Resum

La vila medieval de Sant Feliu de Guíxols estava protegida mitjançant un sistema defensiu format per una muralla, un conjunt de torres i un fossat. El moment final té una data i unes circumstàncies molt precises, però la construcció i les fases evolutives són molt més desconegudes, a conseqüència del moment primerenc en què fou aterrat i el desenvolupament urbanístic dels espais que havia ocupat, que en van comportar la desaparició física. Només quan s'esdevenen reformes que afecten el sòl del casc antic sorgeixen oportunitats per localitzar-ne trams i estudiar-los arqueològicament, com el que es presenta en aquest treball.

Abstract

Medieval town of Sant Feliu de Guíxols was protected by a defensive system consisting of a wall, several towers and a moat. Its final moment has a very precise date and circumstances, but the construction and the evolutionary phases are much less known, as a consequence of the early moment in which it was demolished and the urban development of the spaces it had occupied, which meant the physical disappearance. It is only when reforms affecting the ground of the old town that opportunities arise to find its remains and analyse them archaeologically, such as the one presented in this contribution.

EL CONEIXEMENT ARQUEOLÒGIC DEL SISTEMA DEFENSIU MEDIEVAL I MODERN DE LA VILA DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

LA FORMACIÓ DE LA VILA MEDIEVAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS I EL SEU SISTEMA DEFENSIU

La població de Sant Feliu de Guíxols va tenir com a germen l'establiment d'un monestir benedictí, el moment de la fundació del qual no és del tot clar, però és segur que existia al segle X (Vivo 2023, amb la bibliografia anterior aplegada) (fig.1).¹ L'indret escollit es trobava a tocar del mar, però a redós dels peus d'un turó, la muntanya del Castellar (o de sant Elm), que el deixava mig amagat de la vista de les potencials amenaces procedents del mar. Se situava, també, molt a la vora d'una riera, coneguda com del Monestir, però en posició prou elevada per restar arrecerat d'eventuals avingudes de les aigües que es precipitaven del massís de l'Ardenya. A més dels avantatges esmentats, és molt probable que en la tria també hi influís un factor de caràcter històric, àdhuc monumental, atès que es va assentar sobre les restes d'un establiment que va estar en funcionament a partir d'època baiximperial, sense que a hores d'ara encara quedin del tot clares les funcions que hauria tingut. En qualsevol cas, un dels elements més destacats era un mausoleu datat al segle V i que cinc segles més tard encara conservava tot el seu alçat, atès que la comunitat beneta va aprofitar-lo per fonamentar-hi una de les torres que protegia el cenobi, després de tapiar-ne la porta i d'abocar a l'interior una quantitat ingent de morter i pedres per crear una base sòlida i potent (Vivo et al. 2012; García 2024).²

L'abadia va actuar com a pol d'atracció de població, que va començar a establir-se en un petit nucli desordenat de cases a l'est del monestir, resseguint la franja de terra de la mateixa galta dreta de la riera i en direcció a la riba del mar (Bussot 2000, p. 12-13). Això no obstant, amb el creixement demogràfic esdevingut al llarg del temps, cap als darrers decennis del segle XII aquells terrenys s'havien tornat insuficients i la població va saltar a l'altra banda de la riera, on hi havia més espai per ocupar que al raval del Monestir. Pocs anys més tard, a l'inici de la centúria següent, ja existia un petit nucli que, potser, disposava d'algun sistema

1 El present estudi forma part del projecte quadriennal de recerca finançat per la Generalitat de Catalunya «Urbanisme, poblament i conflicte en època medieval i moderna. La vila de Roses com a paradigma».

2 Les excavacions més recents dutes a terme a l'entorn del monestir, que han tingut lloc en el decurs d'una dilatada campanya entre 2022 i 2023, han aportat algunes dades noves que assenyalen la pervivència de l'indret com a espai funerari tardoantic; particularment interessant és la datació radiocarbònica efectuada sobre les mostres recuperades en una de les tombes, que dona una cronologia del segle VI (García 2024).

defensiu que el protegiria, si bé no s'ha de pensar necessàriament en fortificacions de pedra, sinó que podien ser de materials peribles. En qualsevol cas, aquest nucli primigeni d'allò que esdevindria la vila guixolenc patí un traumàtic sotrac l'estiu de l'any 1285, quan fou arrasada en el context de la croada que el rei francès Felip III l'Ardit llançà contra la Corona d'Aragó. Després de la destrucció, l'abat emeté cartes de franquesa per repoblar la vila (Jiménez 1997, p. 63-65). Entre el final del segle XIII i de mitjan XIV no només es recuperà la població, sinó que experimentà un increment que portà una nova expansió urbanística que configurà de manera definitiva la trama urbana baixmedieval. La nova vila, completament exposada al mar, s'hagué de dotar d'un sistema defensiu format per muralles, torres i un fossat, del qual actualment no es preserva res en alçat.

Figura 1. Situació del municipi de Sant Feliu de Guíxols i de la parcel·la de Juli Garreta, 20 / Voltes, 3.

D'ençà dels inicis del segle XX, diversos investigadors, tant locals com forans, han centrat el seu interès en l'estudi de la història del sistema defensiu guixolenc (Lameire 1905; Hurtebise 1905; Font 1930a, 1930b i 1966; Esteva, Escortell i Marull 1969; Esteva 1987a i 1987b; Auladell 2013). Davant, sovint, l'absència de restes físiques, havien de fonamentar les seves recerques en la documentació textual conservada en diversos arxius. El darrer i més complet dels treballs publicats és el de l'arxiver guixolenc Marc Auladell (2013), que s'ha dedicat a rastrejar i aplegar a la documentació fiscal i comptable de la baixa edat mitjana un conjunt de dades que li permetessin situar, a vegades amb marcada precisió i altres vegades amb molta menys de la desitjada, la presència d'elements defensius, tant de manera sincrònica com diacrònica. Creuant tota la informació ha proposat una imatge dinàmica de la construcció de les fortificacions de la vila, que s'estendria en el transcurs de tot el segle XIV. El primer tram a ser erigit fou el de llevant i, seguidament, el de tramuntana; aquest fet condicionà el futur creixement de la vila en aquelles direccions (Auladell 2013, p. 176-196). Per l'oest i el sud, les proteccions naturals de la riera i el sorral de la platja, respectivament, devien fer menys preemptòria la construcció de les muralles. El següent pany a

ser bastit, doncs, fou el de migdia; amb ell, es delimità físicament la drassana (existent des de 1258), que restaria extramurs, de la plaça (documentada almenys des de 1231), que quedaria a l'interior del recinte emmurallat.

Finalment, el darrer tram fou el que cloïa la vila per ponent; aquest fou el que es bastí en un temps més dilatat, no només pels problemes que podien ocasionar les eventuals avingudes d'aigua de la riera en les obres, sinó sobretot per les disparitats de criteri (i, sobretot, d'interessos) que tenien l'abat i la universitat de la vila en relació amb la solució que calia adoptar per a la fortificació d'aquella banda: el primer pretenia englobar en un únic recinte la vila, la riera, el raval del Monestir i el mateix cenobi amb una muralla que travessaria la riera tant a tocar de la seva desembocadura com més al nord, unint amb un mateix pany el límit septentrional de la vila i les fortificacions monàstiques. En canvi, els jurats preferien que cadascun dels nuclis situats a banda i banda del torrent disposés de les seves pròpies fortificacions, que tindrien com a únic punt de contacte el pont d'amunt (també conegut a la documentació escrita com de na Cavalla), que connectava directament la vila amb el monestir. Aquestes diferències foren motiu de disputa durant decennis i no s'acabaren de resoldre del tot fins a les acaballes del segle XIV. Malgrat les polèmiques, al final s'acabà imposant el projecte de la universitat, de manera que el tram occidental de la muralla es bastí definitivament a la riba est de la riera (Auladell 2013, p. 210-226). Així doncs, els límits del recinte clos resseguirien, aproximadament, l'actual carrer Hospital —al nord—, la banda de ponent de la Rambla —a l'est—, el passeig del Mar —al sud— i la riera —avui l'avinguda Juli Garreta, a l'oest. Molt aviat, amb tot, la població continuà incrementant-se i es va generar un nou raval, el de Tueda (a vegades anomenat Vila Nova), més enllà del pany oriental.

LA DESAPARICIÓ DE LES MURALLES GUIXOLENQUES: UN REPTE PER AL CONEIXEMENT ARQUEOLÒGIC

Moltes localitats d'arreu de Catalunya van començar al segle XIX a enderrocar les muralles que les havien protegit en el passat, seguint els corrents higienistes que s'escampaven per tot Espanya. Sota la divisa «¡Abajo las murallas!» els defensors de l'aterrament de les cintes murals postulaven que els nuclis antics havien quedat encotillats i restaven closos, mal ventilats i podien esdevenir fàcilment focus d'infeccions on les malalties es propaguessin amb facilitat i, en canvi, combatre-les era més complicat (Monlau 1841). Per aquesta raó, a més de les incomoditats que podia suposar residir i moure's en aquells espais tancats, molts municipis —si l'estat de les seves arques no ho impedia— van determinar «alliberar-se» desmantellant totes les construccions defensives que fessin nosa. Tanmateix, aquest no va ser el cas de Sant Feliu de Guíxols, ja que havia perdut la major part de les seves muralles força temps abans: l'any 1696, en el context de la guerra dels Nou Anys —l'enèsim conflicte que enfrontava les monarquies hispànica i francesa—, el duc de Vendôme, que capitanejava els efectius militars francesos, va decidir espatllar tots els sistemes defensius guixolencs abans de

retirar-se. Va començar destruint la fortificació que des de mitjan segle XV hi havia al capdamunt de la muntanya del Castellar (i que substituïa una torre de guaita anterior) i, gairebé un any i mig més tard, va voler fer el mateix amb les muralles de la vila. A principis de setembre va fer enderrocar les torres i les muralles, respectant, però, tots aquells trams on hom hi havia anat adossant cases. Finalment, tot i la intenció de fer volar també les defenses del monestir, els monjos van implorar clemència i Vendôme els la va concedir, malgrat que ja havia començat a burinar-les per a posar-hi les mines.

Els detalls del desmantellament del sistema defensiu de la vila són ben coneguts gràcies a la minuciosa crònica que va deixar escrita Joan Blanch, notari i jurat en cap de la universitat guixolenc, en un dels manuals d'acords just abans que els soldats francesos les aterressin (HMSFG, MA 30, f. 296). És un document de notable interès, perquè Blanch va registrar una descripció molt completa de la muralla, les torres i el fossat que fins aquell any protegien la vila, donant el nom amb què es coneixia cada torre i cada portal. D'aquells moments també s'ha conservat alguna altra crònica que es refereix al sistema defensiu i n'aporta dades complementàries (Gifre i Torres 2001). Entre totes permeten reconstruir, per tant, una instantània molt precisa de l'últim moment d'existència de les defenses que té, però, com a inconvenient principal, que no serveix per estudiar-ne l'evolució en el transcurs dels tres segles que van estar en funcionament.

Així doncs, Sant Feliu va entrar al segle XVIII desproveït de muralles. Als anys següents, les restes malmenades que van deixar els francesos van acabar de ser enderrocades per poder aprofitar convenientment el nou espai aconseguit, ja fos per disposar de noves vies com per bastir-hi al seu damunt noves construccions (fig. 2). De mica en mica, l'antic traçat de la muralla es va anar esborrant, sepultat per les transformacions urbanístiques, llevat d'alguns petits trams esparsos que encara a les darreries del segle XIX restaven a la vista i que van ser reflectits per l'arquitecte municipal General Guitart en el seu plànol de millores urbanístiques de 1897. Actualment, no queda cap testimoni en alçat, llevat dels trams en els quals es van adossar cases, que, de tota manera, tampoc són visibles de manera pública.

Aquesta manca de conservació suposa un considerable repte pel que fa al coneixement arqueològic de la muralla guixolenc. Només quan es dona l'ocasió de la realització d'enderrocs i construccions de nous edificis es poden dur a terme exploracions encaminades a recuperar alguna dada. Hi ha notícies de troballes de trams de la muralla i de restes d'altres elements defensius durant tot el segle XX. El problema és que moltes es van fer en moments en què no hi havia una metodologia científica desenvolupada i la informació que es va registrar, escassa i parcial, responia principalment a la curiositat i l'anècdota. Així, l'any 1925 es va localitzar l'angle que tancava la vila per la banda sud-oest i la fonamentació de l'anomenada torre Vella (Esteva, Escortell i Marull 1969). El 1967, en enderrocar l'edifici corresponent al número 13 del carrer Hospital es van trobar unes restes que van ser interpretades com un tram de la contraescarpa del fossat. El setembre del mateix any, en una altra finca, va aparèixer un fragment més de la muralla que discorria per la part sud i també la fonamentació de la dita torre de les Puces.

Dues dècades més tard, l'any 1987 un altre enderroc va deixar a la vista un parell de trams més a la finca de la família Falgueras. Afortunadament, en les tres darreres actuacions esmentades el mestre, arqueòleg i erudit local Lluís Esteva i Cruañas va poder documentar amb la cura i la diligència que el caracteritzaven les restes aparegudes. Encara més tard, es van registrar altres testimonis del sistema defensiu situats a l'actual Rambla (*L'Arjau* 1997, p. 13).

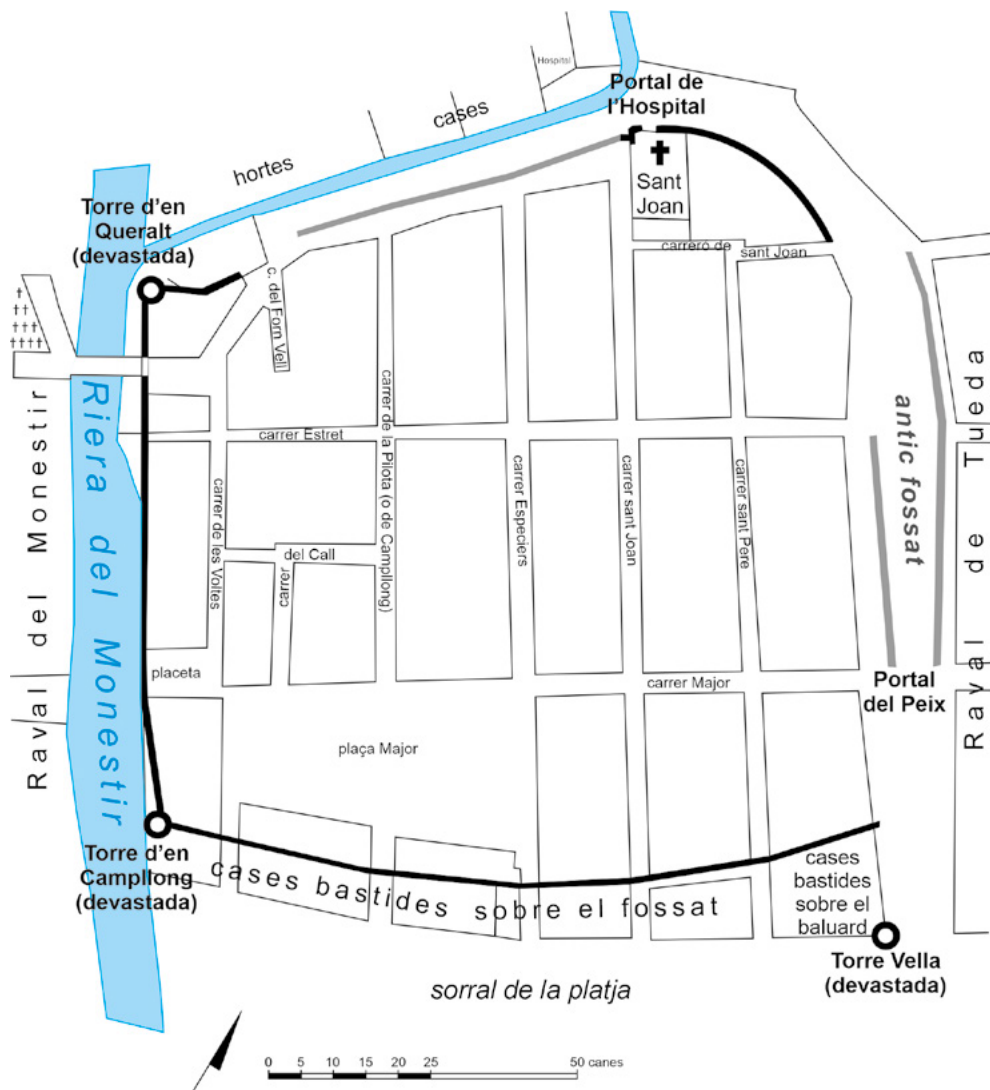

Figura 2. Planimetria de la vila medieval i moderna de Sant Feliu de Guíxols basada en un plànol del segle XVIII que assenyalen les restes que encara restaven a la vista del circuit de la muralla aturada el 1696. Les parts negres corresponen a trams que eren ben visibles i les grises, a trams hipotètics restituits a partir de troballes puntuals de parts que ja havien quedat enterrades.

Només en els casos de reformes endegades al segle XXI, ja amb una metodologia ben establerta i a l'empara de legislacions i normatives encarades a garantir el correcte coneixement i protecció del patrimoni històric i arqueològic, s'han pogut realitzar controls i excavacions estratigràfiques en diferents punts del casc antic guixolenc per on passava muralla (fig. 3). El 2004, amb motiu de la construcció d'un edifici d'habitatges al número 19 de la plaça del Mercat, es va documentar un tram de la muralla que cloïa la vila per la banda de ponent, de 9,75 m de longitud i al voltant d'1 m d'amplada (Colomeda 2007). A diferència d'altres panys localitzats prèviament i en altres sectors, el mur presentava la peculiaritat d'estar bastit amb un doble parament, és a dir, estava format per dues parets paral·leles d'1 metre d'ample cadascuna i separades per un espai d'uns 2 metres farcit de

terra i pedres. El mur interior es va datar a partir d'un sondeig, que va donar materials amb una cronologia del segle XIII. L'exterior, en canvi, sembla haver estat un afegit posterior, ja que les restes associades se situaven a les acaballes del segle XIV o molt a principis del XV. Colomeda vincula la tècnica constructiva diferent d'aquest tram amb la presència de la riera i les notícies històriques de les conseqüències destructives que van tenir uns aiguats precisament a mitjan segle XIV, de manera que proposa que seria un intent per incrementar la seguretat de les defenses (Colomeda 2007).

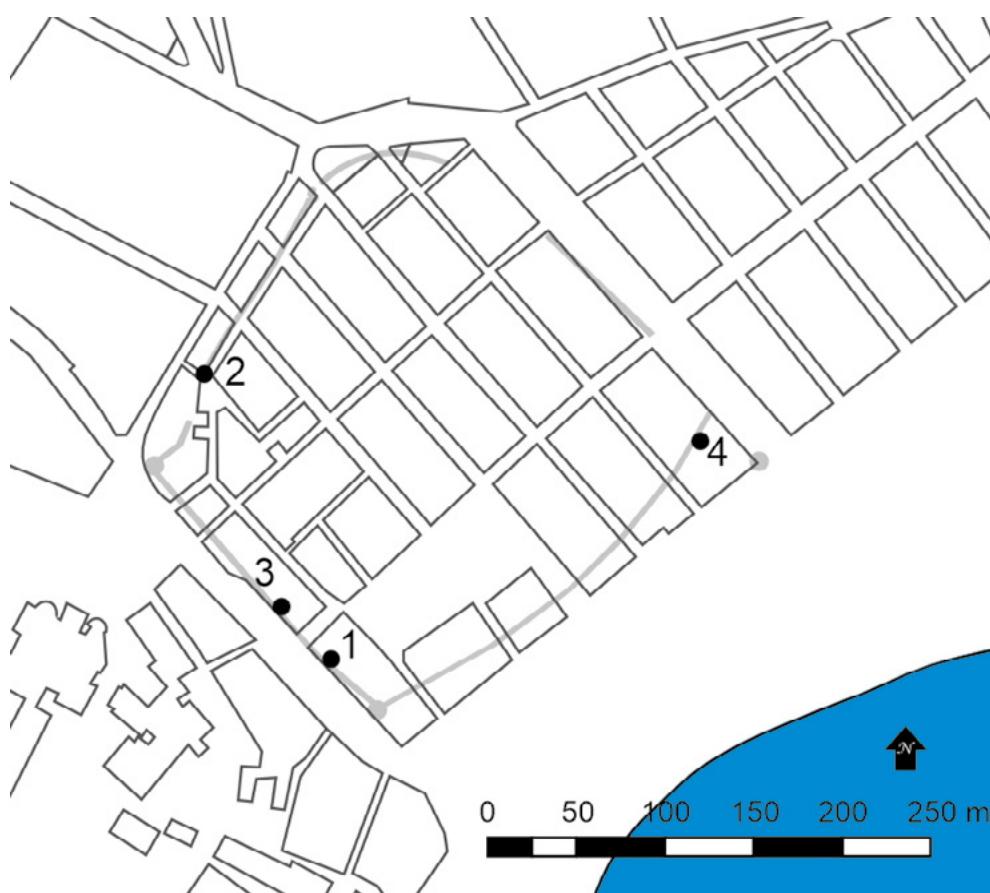

Figura 3. Planta del casc antic de Sant Feliu de Guíxols superposada a la situació aproximada de les muralles d'acord amb el plànol del segle XVIII i amb la indicació dels trams de fortificació documentats arqueològicament a les intervencions realitzades entre 2004 i 2019: 1) muralla de la plaça del Mercat, 19 (2004/2007); 2) muralla i escarpa de la confluència dels carrers Notaria i Forn Vell (2008-2009); 3) muralla de l'avinguda Juli Garreta, 20 (2018); i 4) muralla i fossat del passeig del Mar, 23 (2019).

Més endavant, en uns controls duts a terme en un sector corresponent al sud-oest del casc antic guixolenc, en una cala al carrer Notaria es va localitzar un petit tram d'un mur que, per les característiques i alineació, semblaria formar part del pany de la muralla, així com una altra estructura, atalussada, que inequívocament era un fragment de l'escarpa del fossat (Colomeda 2010, p. 605-606).

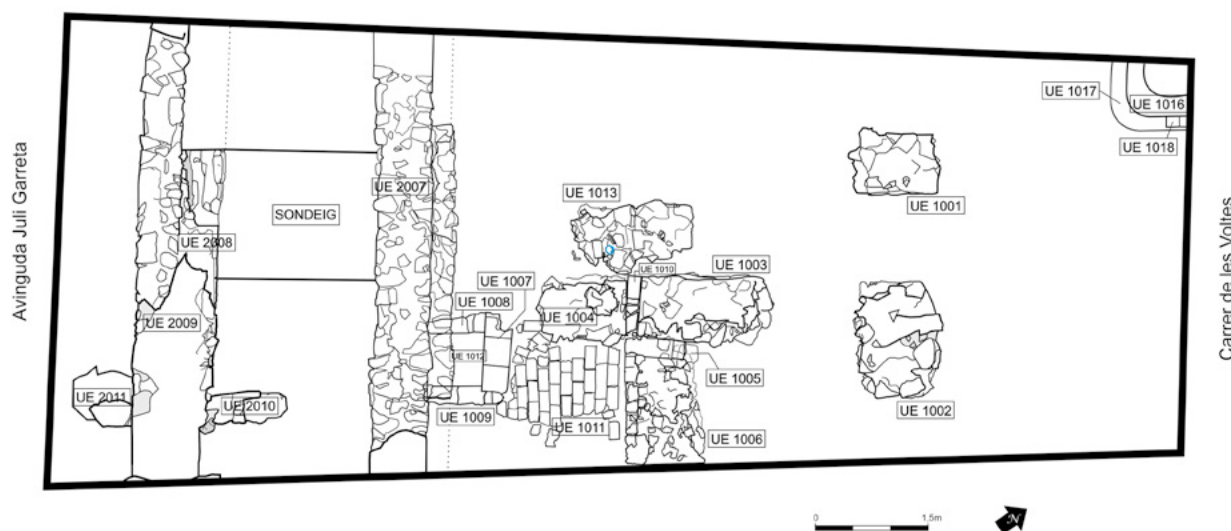
Uns anys més tard, en diferents moments entre 2017 i 2019, es van poder realitzar diferents excavacions en finques abocades al passeig del Mar (números 17-18 i 23), que van permetre localitzar parts de l'escarpa i la contraescarpa del fossat que protegia la vila per la banda de mar, al sud. Ambdues estructures, atalussades, estaven separades entre elles entre 6,5 i 6,75 metres i en una de les exploracions va ser possible arribar-ne fins al fons, situat a una profunditat màxima de 2,54 metres des del punt més alt conservat de l'escarpa; pel costat de la construcció, en canvi, la profunditat era menor (García 2020a; García

2020b). Així mateix, van aparèixer altres trams de la muralla: es van documentar les restes, força malmeses, d'un pany d'uns 3 metres de longitud i 0,85 metres d'amplada, per bé que el límit interior estava destruït i, per tant, l'amplada original seria superior, segurament al voltant del metre, com la resta de la muralla. Aquí no es van recollir materials anteriors al segle XIV.

L'EXCAVACIÓ DE LA FINCA DE L'AVINGUDA JULI GARRETA, 20 / CARRER DE LES VOLTES, 3

El darrer tram de muralla localitzat fins ara és el que vàrem tenir ocasió d'excavar l'any 2018. En aquell moment, la propietat del solar que donava, per una banda, a l'avinguda de Juli Garreta (número 20) i de l'altra, al carrer de les Voltes (número 3) volia endegar un projecte de construcció d'un habitatge unifamiliar entre mitgeres. La finca es troba inclosa a la zona d'expectativa arqueològica AR002, zona casc antic, del catàleg de Patrimoni Arquitectònic i Elements d'Interès Històric i Artístic del Pla d'Ordenació Urbana Municipal (POUM) de Sant Feliu de Guíxols. Per aquesta raó, i com que per a bastir el nou edifici es contemplava la realització d'uns rebaixos per a instal·lar-n'hi la fonamentació, per tal de donar compliment a les normatives municipals i supramunicipals encaminades a protegir el patrimoni cultural, era preceptiva una intervenció arqueològica preventiva amb l'objectiu de detectar restes arqueològiques i, en cas de trobar-ne, excavar-les convenientment (fig. 4).

Figura 4. Planta general de les restes localitzades a Juli Garreta, 20.

La seqüència estratigràfica

La retirada de les terres superficials, formades per capes alternades de sorres clares i argiles fosques (UE 1000) deixà ben aviat al descobert un conjunt d'estructures que caldria situar en un context d'època contemporània (fig. 5). En

primer lloc, a la cantonada nord-occidental de la finca es localitzà una estructura de la qual, malgrat que passava per sota de la paret que funciona com a límit entre el solar i l'edifici veí per la banda nord, es podia apreciar clarament la seva planta circular (UE 1016). Presentava una amplada d'uns 0,3 m i l'interior estava farcit de runa; no era altra cosa que el brocal d'un vell pou amortitzat en el moment de fer la casa que s'enderrocà per construir-hi la que es va aixecar acabada la intervenció. Reforça aquesta idea el fet que l'enllosat d'aquesta última fase estigués disposat directament sobre el mateix pou. A més, es va trobar la banqueta de fonamentació del brocal (UE 1017), sobre la qual es van disposar les toves que havien conformat un paviment que hi anava associat (UE 1018) i que es trobava a uns 0,4 m per sota de l'enllosat posterior. El pou no es pogué buidar per manca de temps, de manera que no se li pot assignar una cronologia precisa; en qualsevol cas, estratigràficament quedava molt clar que era immediatament anterior a l'edifici que s'havia aterrat per construir-hi la nova casa entre mitgeres.

Tot seguit, a una cota més baixa que el brocal i el paviment, aparegueren dos cossos massissos i irregulars de planta més o menys rectangular, obrats amb morter barrejat amb pedres de dimensions mitjanes i rajols posats sense cap mena d'ordre ni regularitat; estaven disposats l'un al costat de l'altre, a una distància d'aproximadament 1,2 m, i tenien unes dimensions màximes d'1,28 x 0,8 x 0,76 m (UE 1001) i d'1,18 x 1,56 x 0,66 m (UE 1002). No mostraven cap indici de ser restes de cap estructura mal conservada, ja que no semblava que haguessin tingut originalment continuïtat per cap banda; més aviat oferien l'aparença d'haver estat fets expressament amb aquella forma i aspecte. Ambdós restaven sobre una capa argilosa de color fosc. Cal destacar que, en l'espai immediatament per sota de la UE 1002 i al seu voltant cap a l'est, fins a tocar la paret de l'edifici veí, entre els materials recuperats s'aplegaren una quinzena de monedes de billó. No es trobaren totes juntes acumulades en un únic punt, sinó escampades per tota la superfície indicada. La majoria es van localitzar molt oxidades i no resulten llegibles, però n'hi ha sis que sí es poden identificar: 1 ardit de Felip IV i 5 ardis més del pretendent arxiduc Carles; en un la llegenda és prou clara per veure que la data d'encunyació era l'any 1709.

A aproximadament 1,1 m al sud de la UE 1002 es localitzava un conjunt d'estructures, algunes de les quals similars a les descrites. Particularment, la UE 1003 era molt semblant quant a la factura, atès que també estava formada per morter barrejat amb pedres de dimensions mitjanes i força rajols; aquests, com a les estructures anteriors, estaven col·locats de qualsevol manera, especialment a la banda inferior, on fins i tot eren ben evidents diversos espais buits entre ells. Les seves dimensions màximes eren d'1,76 x 0,8 x 0,66 m.

Una petita filada de rajols superposats (UE 1010) separava la UE 1003 de la UE 1004, una altra estructura semblant, obrada altre cop amb morter, pedres i rajols. Les dimensions eren d'1,1-1,2 x 0,8 x 0,59 m. Tant la UE 1003 com la UE 1004 reposaven sobre la mateixa capa d'argila fosca que les UUEE 1001 i 1002.

Figura 5. Vista general de la parcel·la que mostra les estructures d'època contemporània.

Immediatament a l'est de la UE 1003 s'hi lliurava la UE 1005, una estreta estructura rectangular (0,46 x 0,8 m) feta de pedres, algunes força ben escairades, i rajols disposats planers, tot plegat lligat amb morter de calç. A llevant hi havia les restes d'una altra estructura (UE 1006), fabricada principalment amb diverses filades superposades de rajols i algunes pedres de dimensions mitjanes, tot unit amb morter de calç. De fet, es podien apreciar dues parts diferenciades: la inferior, feta exclusivament amb rajol, i la superior, feta amb pedres de dimensions mitjanes i algun rajol units amb un morter afí a allò que lligava els rajols de la banda més baixa. Abastava unes dimensions d'aproximadament 1,15 x 0,8 m. Es lliurava tant a la UE 1005 per l'oest (amb la qual semblava, de fet, solidària) com amb la paret que limita l'espai per l'est i que comparteix amb l'edifici veí. Aquesta dada és de gran interès, perquè demostra que aquestes estructures i les que hi van associades (*uid. infra*) havien de ser construïdes en una època molt recent, fins al punt que es podia apreciar com la UE 1006 s'adossava fins i tot a la pintura blava que encara recobria la paret.

Al sud de les UUEE 1005 i 1006 i a l'est de la UE 1004 s'estenia un paviment de toves (UE 1011) en una superfície d'uns 3,86 m². Al quadrant sud-oest s'obria un petit espai delimitat per tres estructures solidàries entre elles a l'oest (UE 1008), nord (UE 1007) i est (UE 1009). Eren fetes amb rajols lligats amb morter de calç i presentaven unes amplades similars d'entre 0,2 m (UE 1008) i 0,28 m (UE 1007), així com unes longituds també molt semblants, de 0,82 m (UE 1008), 0,84 m (UE 1009) i 0,96 m (UE 1007). Les cares interiors eren totes emblanquinades. Per la banda sud el límit estava constituït per una potent estructura anterior (UE 2007), que havia estat retallada i adaptada per fonamentar-hi i bastir-hi aquestes altres (fig. 6). L'interior d'aquest espai, que assolía la vuitantena de centímetres de profunditat, era farcit majoritàriament amb un reble sorrenc (UE 1014), que

cobria una prima capa de terra argilosa de color fosc (UE 1015); immediatament per sota es trobava un paviment de toves (UE 1012), algunes de les quals es recolzaven directament sobre la UE 2007. Aquest conjunt d'estructures sembla conformar una unitat, que semblaria ser un petit dipòsit, potser alguna mena de pou negre (fig. 7). En qualsevol cas, ha de ser posterior al paviment de toves, atès que la UE 1007 clarament en trencava alguna i el coronament, elaborat amb rajols quadrats, quedava a una cota lleugerament més elevada (uns 4 o 5 cm) que l'enrajolat. Malauradament, es recuperaren molt pocs materials del farciment: només la UE 1014 forní un migrat conjunt d'objectes i, encara, no eren gaire eloqüents. De mitja dotzena de fragments de terrissa, dos de vidre, una moneda i un os, tan sols permeten assenyalar cronologies prou clares la moneda, un ardit emès en el context de la guerra dels segadors; i una vora d'un plat que sembla identificar-se amb les produccions de procedència provençal o llenguadociana decorades amb la tècnica *à la plume*. Aquesta decoració és pròpia del segle XVII, per bé que a Barcelona no es documenta fins a molt a principis de la centúria següent i la tècnica és copiada pels terrissaires catalans (Beltrán i Miró 2010, p. 76-78). Malgrat, per tant, que aquests dos elements apunten una datació del segle XVII avançat o, millor, de principis del XVIII, l'escassetat dels materials ens obliga a prendre amb molta cautela aquesta cronologia.

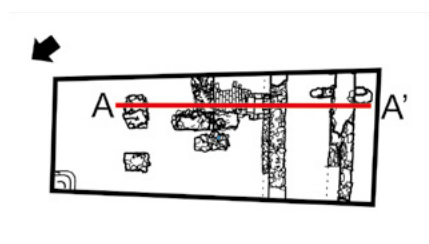

Figura 6. Secció de les estructures d'època contemporània localitzades. Els murs UUEE 2007 i 2008 són els dos paraments de la muralla i es pot apreciar com la UE 2007 va ser condicionada per construir-hi un petit dipòsit o pou negre.

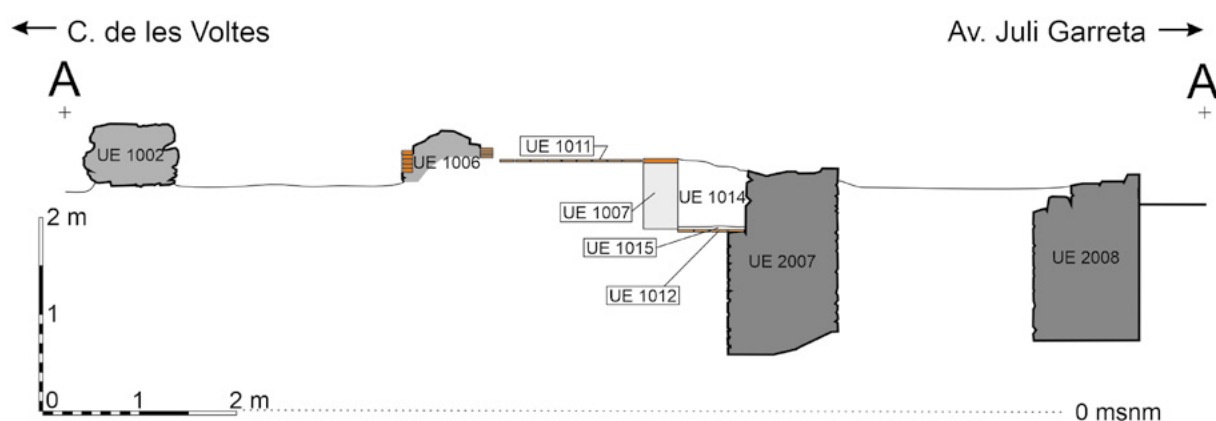

Figura 7. Detall del petit dipòsit o pou negre construït parcialment sobre les restes del parament interior de la muralla (UE 2007).

A l'oest de les estructures UUEE 1003 i 1004 i a pocs centímetres de distància es trobà una aglomeració del que semblaven fragments de runa (morter, rajol i pedres) units entre si amb morter (UE 1013). Dibuixava un cos molt irregular i amb una forma tendent a rectangular, d'1,6 x 0,8-1 m. En un punt tenia clavat un tub metàl·lic d'uns 10-12 cm de diàmetre, que no era altra cosa que el testimoni d'un sondeig geotècnic realitzat prèviament a l'elaboració del projecte arquitectònic de l'obra que s'havia de dur a terme al solar.

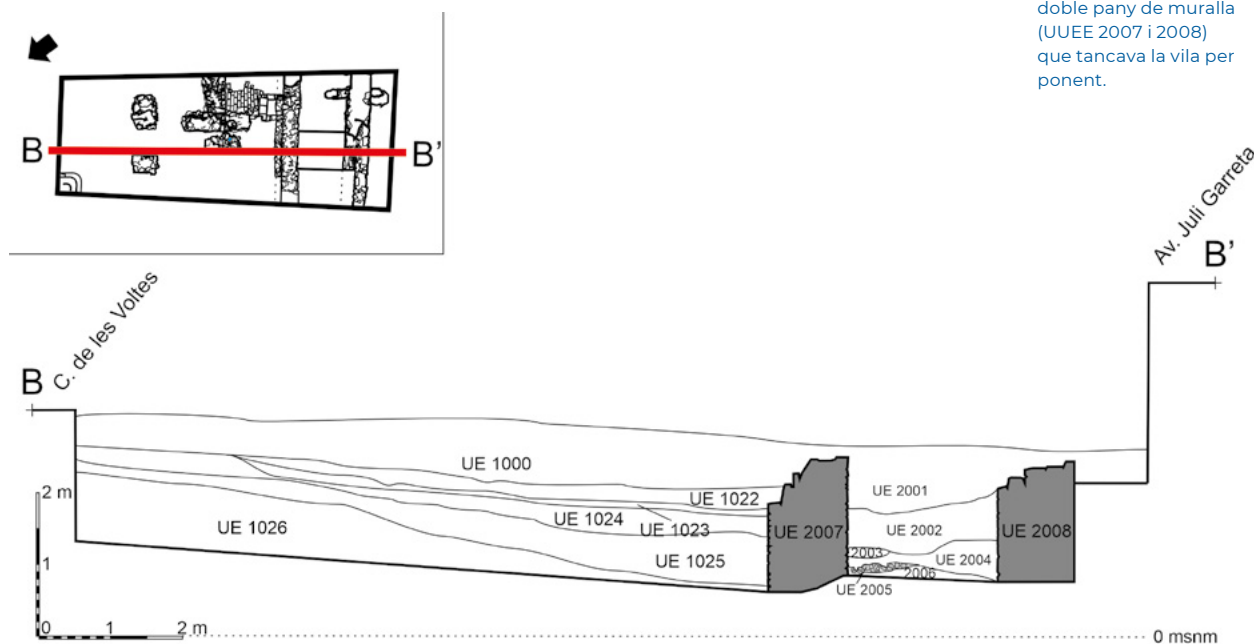

Figura 8. Seqüència dels estrats que es lliuraven al parament exterior (nord) del pany de muralla UE 2007.

L'espai situat al nord-est del mur UE 2007 fou objecte, un cop retirades les estructures d'època contemporània, d'un ampli sondeig encarat a la cerca d'altres

possibles restes arquitectòniques de cronologies anteriors. Això no obstant, no se'n va localitzar cap altra. Sí que es va poder detectar tota una seqüència d'estrats que es lliuraven a l'esmentada estructura UE 2007, però que, malauradament, no van aportar materials arqueològics. El primer de tots era una capa de terra argilosa de color marró ataronjat, compacta i amb presència de materials constructius (UE 1021). Aquesta unitat estratigràfica cobria un estrat de terra vermella (UE 1022) que, al seu torn, descansava sobre una prima capa de cendres (UE 1023). Per sota es localitzava un estrat de sorra clara (UE 1024), que cobria una potent capa de pedres de dimensions mitjanes, barrejades amb terra negra (UE 1025); cal destacar que, a més de l'aspecte cremat de la terra, alguns dels rocs apareixien coberts de sutge (fig. 8) i, fins i tot, es van trobar fragments de teules amb indicis clars d'haver estat sotmesos a un fort procés de combustió, ja que n'hi havia que presentaven alguna cara ben negra i d'altres que mostraven l'interior de la pasta ennegrit i cremat. Malgrat la manca de materials que permetin datar aquest estrat, ateses les seves característiques i la història coneguda de les muralles guixolenques, sembla que es podria relacionar amb la destrucció de les fortificacions en mans dels contingents francesos el 1696.

Figura 9. Secció del doble pany de muralla (UEE 2007 i 2008) que tancava la vila per ponent.

Avançant més cap al sud-oest, es trobava l'estructura UE 2007, un mur d'1 m d'amplada que, orientat en sentit nord-est/sud-oest, travessava de banda a banda tot el solar i, de fet, seguia més enllà dels límits de la finca (fig. 9). És bastit amb pedres de dimensions mitjanes i petites lligades amb un morter de calç d'un color groguenc clar (figs. 10 i 11). Es va intentar descobrir tot l'alçat possible, tant per una cara com per l'altra, però després de baixar 1,7 m va començar a eixir l'aigua de la capa freàtica, fet que obligà a aturar en aquest punt l'excavació. El mur, tanmateix, segueix encara més avall. La part més elevada mostra un rebaix d'uns 0,3 m d'amplada en la franja situada a la banda de la cara nord, a conseqüència de l'adequació de l'estructura preexistent per fonamentar-hi i recolzar-hi parcialment noves estructures (com el petit dipòsit o pou negre). A més, el mur UE 2007

també va ser reaprofitat per bastir-hi al seu damunt una antiga paret de façana. Encara ara se'n poden apreciar a les parets veïnes les marques i restes; estava obrada amb pedres lligades, en aquest cas, amb fang. Per la cara nord també són de destacar les evidents marques deixades per un potent estrat de pedres i terra cremada que s'hi lliurava i que s'estenia cap al nord i es tornava més prim a mesura que avançava en aquella direcció.

Figura 10. Parament exterior de l'estructura UE 2007.

A una distància de més de dos metres al sud i seguint en paral·lel a la UE 2007 es localitzà un segon mur similar a l'anterior (UE 2008). En efecte, és una altra gruixuda estructura que també ronda el metre d'amplada, bastida amb pedres de dimensions mitjanes i petites unides entre si amb un morter de calç d'un color groc clar. En aquest cas es va poder resseguir l'alçat de la cara nord fins a una profunditat d'1,8 m (fig. 12); tal com passava amb l'exploració de la UE 2007, en arribar a aquesta cota també començava a aflorar l'aigua de la capa freàtica i, per tant, l'excavació s'aturà aquí. Per la cara sud, les dificultats per treballar de manera prou còmoda i segura derivades del poc espai que restava fins al límit del solar (que, a més, per aquesta banda quedava definit pel desnivell en relació amb la cota de l'avinguda Juli Garreta) desaconsellaven de fer cap sondeig per explorar-ne l'alçat.

Sobre la UE 2008 s'apreciava un recreixement del mateix mur fet amb pedres de, sobretot, dimensions petites (amb algunes, més esporàdiques, de mitjanes) lligades amb un morter blanquinós, clarament diferent del de l'estructura original. A la part conservada a més alçada, particularment, hi havia una espessa capa de morter. Com que, pels motius assenyalats, es veia de manera diàfana que es tractava d'una estructura diferent, s'individualitzà amb el número d'UE 2009. Relacionades amb aquesta es localitzaren dues estructures més, situades ambdues a la vora de l'extrem de llevant. Per una banda, un petit tram de mur (UE 2010) que anava en direcció nord-sud i, per tant, perpendicular a la UE 2009, amb la

qual formava una cantonada. Amidava uns 0,4 m d'amplada per aproximadament 1 m de longitud i no conservava pas més de 20-30 cm d'alçada. Per altra banda, un altre tram (UE 2011) que, en aquest cas, s'adossava a la cara meridional i que, després de netejar-lo, oferia unes dimensions d'uns 0,6-0,7 m d'amplada i 0,8 m de longitud. Aparentment, formaria una altra cantonada que definiria un espai obert cap a migdia.

Figura 11. Parament interior de l'estructura UE 2007.

Figura 12. Parament interior de l'estructura UE 2008.

Al centre de l'àrea situada entre els murs UUEE 2007 i 2008 hi havia un gran retall de planta circular que mesurava entre 1,2 i 1,3 m de diàmetre (UE 2000). Es trobà reblert de runa, pedres i terra argilosa, humida i d'un color gris molt fosc (UE 2012). Tot sembla indicar que es tractava de les restes d'una vella fossa sèptica. En aquest espai entre ambdós murs, per sota del fons de l'esmentada fossa, es decidí d'obrir un sondeig d'1,7 x 2 m per documentar els alçats d'ambdós murs i la relació entre ells i per procurar atribuir-los una cronologia (fig. 13). La seqüència estratigràfica detectada fou la següent: la capa més elevada (UE 2001) estava formada per una terra argilosa de color marró fosc, que contenia una quantitat enorme de materials (fig. 14). Produccions de pisa estannífera decorada amb blau —tant valencianes com catalanes— i, en molta menor mesura, blau i groc, blau i daurat, i daurat, així com diverses importacions (ceràmica de Montelupo policroma figurada i *graffita* policroma i també faenza) semblen apuntar una datació del segle XVII o, fins i tot, d'inicis ja del XVIII (Beltrán i Miró 2010, p. 25-33).

Figura 13. Vista des del sud (avinguda Juli Garreta) del sondeig realitzat entre els dos panys de la muralla.

Per sota es trobà un estrat d'argiles grises i humides (UE 2002), amb una proporció de materials arqueològics molt menor. Tant, que és arriscat avançar una cronologia, ja que més enllà d'un sol fragment informe de pisa estannífera decorada amb blau i d'un plat gairebé sencer i quatre fragments més de pisa estannífera, no hi ha més objectes que permetin precisar una cronologia. Aquest estrat cobria una capa de sorra groguenca i compactada (UE 2004), entre la qual es localitzaren encara menys materials; destaquem la presència d'un parell de fragments informes de pisa estannífera i d'una vora de plat decorat amb verd i morat. D'entrada, caldria atribuir una cronologia baixmedieval a aquest estrat, cosa que té el seu sentit atesa l'evolució històrica de l'indret, però tenint en compte la quantitat de peces recuperades i que no és estranya la llarga pervivència d'algunes produccions (Colomeda 2007), creiem que no es pot afirmar d'una manera rotunda. Entre les UUEE 2002 i 2004, just arran del mur UE 2007 es

detectà una concentració de pedres de dimensions mitjanes barrejades amb força material constructiu, especialment teula corbada (UE 2003). Per sota aparegué un estrat constituït per còdols de dimensions petites (d'uns 10-15 cm de longitud) disposats en una fina capa (UE 2005) que s'estenia fins a una distància de 0,5 m a partir del mur UE 2007. Entre els còdols hi havia sorra i, de manera molt esporàdica, algun material arqueològic. S'hi recuperaren, sobretot, bocins de pisa estannífera i una única vora, petita i fragmentada, d'un plat decorat amb morat. De nou, per tant, caldria pensar en una cronologia medieval. Els còdols semblaven descansar sobre un llit de cendres (UE 2006) molt humides i barrejades amb carbons que es distribuïen de forma desigual per tota la superfície del sondeig i traçant un lleuger pendent envers el sud, cap a la UE 2008. Immediatament per sota dels còdols aparegué una altra capa de pedres caigudes o abocades (UE 2013), però de dimensions notablement més grosses (0,4-0,5 m de longitud).

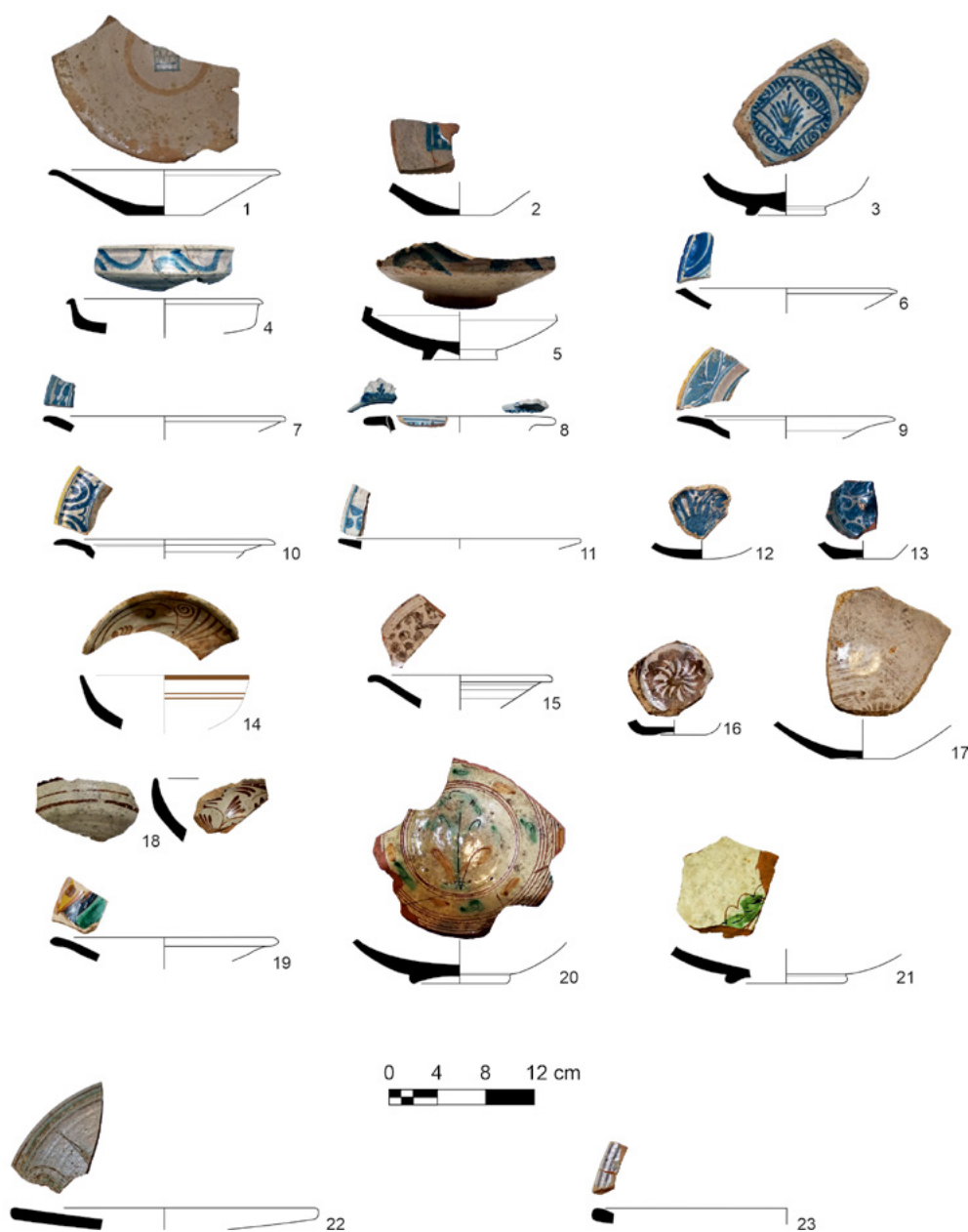

Figura 14. Selecció dels materials més destacats recuperats a l'estratigrafia del farcit de l'espai entre els dos panys paral·lels de la muralla. UE 2001: ceràmica blava catalana (1-8 i 11-13), ceràmica decorada amb blau i groc (9 i 10), ceràmica daurada catalana (14-18) i ceràmica de Montelupo policroma figurada (19) i *graffita* policroma (20 i 21). UE 2004: pisa estannífera decorada amb verd i morat (22). UE 2005: pisa estannífera decorada amb morat (23).

Interpretació de les restes exhumades

Del conjunt d'estructures documentades, les més antigues són els murs UUEE 2007 i 2008, que constituïen conjuntament un tram del pany de la muralla que protegia la vila per la banda de ponent (fig. 15). A diferència de la resta del traçat, aquest límit es va construir emprant la tècnica d'alçar dues parets d'aproximadament un metre d'amplada, paral·leles entre elles i a una distància d'uns dos metres i es va farcir aquest espai amb terra i pedres. Com ja s'ha esmentat, el nivell de la capa freàtica no va permetre arribar a sondejar fins a la fonamentació de la muralla, cosa que hauria pogut servir per atribuir una cronologia a l'obra i, fins i tot, comprovar si ambdós murs eren contemporanis o, com havia documentat anteriorment Natàlia Colomeda en un altre tram situat molt a la vora (Colomeda 2007), havien estat erigits en moments diferents. Això no obstant, la presència, als estrats inferiors excavats, de materials baixmedievals —encara que molt escadussers— i l'absència de restes més modernes, sembla avalar una datació del segle XIV.

Figura 15. Vista general des del sud de l'excavació, un cop finalitzats els treballs.

La manca d'altres estructures associades a la muralla menen a pensar que, almenys en aquest sector, durant tot el període en què va estar en funcionament, no s'hi va adossar cap casa i, per tant, es va respectar la presència d'un carrer o carreró entre la fortificació i les edificacions. En canvi, a partir del segle XVIII, les restes enrunades sí que es van reaprofitar, tal com mostren les estructures localitzades al nord-est del mur UE 2007, especialment l'àmbit pavimentat amb toves (UE 1011).

Aquest petit espai era l'únic que havia sobreviscut d'algun edifici que es devia construir al segle XVIII i que les reformes posteriors devien eliminar en bona part.

Tal com es trobà, la seva construcció era peculiar, perquè el paviment UE 1011 apareixia associat a diverses estructures (UUEE 1003, 1004, 1005 i 1006) que, més que veritables parets, oferien l'aspecte de grossos manyocs de runa. Aquesta imatge estranya potser podria explicar-se si les considerem com a restes malmeses d'elements emprats com una mena de fonamentacions d'alguna estructura desapareguda.

De la següent fase constructiva només en restava una minúscula secció d'un paviment de toves (UE 1018), que anava associat al brocal de pou (UUEE 1016-1017) situat a la cantonada est de la parcel·la. Més endavant, en un moment que no podem precisar, el pou fou obliterat i cobert amb la construcció de la casa que s'hi aixecà al damunt en darrer lloc.

CONCLUSIÓ

Resseguir la història del sistema defensiu de la vila de Sant Feliu de Guíxols en època medieval i moderna no és fàcil atesa la naturalesa fragmentària dels testimonis conservats, tant arqueològics com textuals. El fet que fos desmantellat ja a les acaballes del segle XVII i que, per tant, l'espai que ocupava hagi estat sotmès a més de tres segles d'activitat urbanística ha comportat que les restes de les muralles, les torres i el fossat hagin quedat completament sepultades sota els edificis i els carrers actuals. Aquesta circumstància, en conseqüència, en dificulta l'estudi arqueològic, perquè es veu sempre condicionat a la realització d'obres i reformes que impliquin afectació del sòl del casc antic. A més, aquestes intervencions tenen habitualment el problema afegit que només permeten una visió molt parcial, focalitzada (no pot ser d'una altra manera) a la parcel·la en obres. Fins al moment s'han pogut documentar de manera adequada escassos trams de la muralla o del fossat, encara massa pocs per poder assolir una visió global de la seva evolució. La documentació escrita sembla assenyalar una construcció de les defenses per fases que es va allargar durant, almenys, tot el segle XIV; les dades materials recuperades semblen avalar en general aquesta cronologia, tot i que seria convenient i desitjable de disposar-ne de més, per verificar-la amb més fermesa o matisar-la.

També seria molt interessant esbrinar quines modificacions es van produir, un cop completada l'obra, en el transcurs de l'època moderna. Les descripcions que han arribat fins a l'actualitat de l'estat final de les muralles fan referència a la presència d'un baluard a l'extrem de llevant del tram que donava a mar, que, a més, havia integrat la torre Vella. Malauradament, ni aquesta ni altres notícies relatives a reformes, no expliquen quan es va plantejar el bastiment d'un baluard, ni les raons que el van motivar (més enllà de complicar els atacs amb artilleria), ni el moment en què es va alçar, ni si es van projectar altres baluards encara que al final no arribessin a materialitzar-se. Tampoc expliciten les característiques constructives del sistema defensiu com, per exemple, el doble parament documentat al pany sud-occidental alçat arran de la riera del Monestir, que es

podria explicar precisament per la presència del curs d'aigua, que ocasionalment podia provocar seriosos maldecaps. O potser la diferència en la tècnica constructiva tenia (també) relació amb el fet que, com que va ser el darrer pany a ser aixecat, hi va haver algun canvi en la concepció de la fortificació o, fins i tot, es va veure com una oportunitat per intentar superar algunes de les mancances que els mateixos guixolencs de les primeres dècades del segle XV ja havien posat de manifest pel que fa a la naturalesa i el manteniment de les defenses. En aquest sentit, una de les denúncies emfasitzava l'amplada insuficient del pas de ronda (Auladell 2013, p. 241-244), que amb una construcció de 4 metres d'ample com la documentada quedaria ben resolta.

Davant d'aquesta situació, en definitiva, no hi ha cap més opció que restar a l'espera que, de mica en mica, es vagin duent a terme reformes a les finques per anar recuperant, encara que sigui en un termini llarg (o molt llarg), els testimonis de les fortificacions. És evident que això no permetrà resoldre les incògnites que hi ha al seu voltant en un futur pròxim i, fins i tot, pot passar que l'exploració de nous trams comporti l'aparició de noves preguntes, com ha passat, precisament, amb la singularitat del doble parament suara esmentat. La recerca, com és ben sabut, té els seus límits, però no s'ha de perdre l'esperança de trobar, més tard o més d'hora, algun testimoni que aportï alguna dada que ajudi a respondre alguna de les preguntes, encara que sigui d'una manera parcial.

BIBLIOGRAFIA

- Auladell, M. (2013). Torres, muralles i fossats. El sistema defensiu medieval de Sant Feliu de Guíxols (segles XIV-XV). *Estudis del Baix Empordà*, 32, pp. 167-249.
- Beltrán de Heredia, J., Miró, N. (2010). El comerç de ceràmica a Barcelona als segles XVI-XVII: Itàlia, França, Portugal, els tallers del Rin i Xina. *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, 6, pp. 14-91.
- Bussot, G. (2000). *Carrers, cases i arquitectes. Sant Feliu de Guíxols, dels inicis fins el 1931*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona.
- Col·lecció de reproduccions de vuit plànols històrics de la ciutat*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols (1983).
- Colomeda, N. (2006). Actuació arqueològica a la plaça del Mercat, 18-20 (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà). *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (pp. 709-712). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Colomeda, N. (2007). *Memòria de l'actuació arqueològica a la plaça del Mercat, 19 (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà)*. Memòria d'excavació inèdita.
- Esteva, L. (1987a). La muralla de can Falgueres. *Àncora. Setmanari de la Costa Brava*, 2053 (3/12/1987), p. 4.

- Esteva, L. (1987b). El vall o fossat del sistema defensiu medieval guixolenc. *Àncora. Setmanari de la Costa Brava*, 2054 (10/12/1987), p. 1.
- Esteva, L., Escortell, J., Marull, J. (1969). El sistema defensiu guixolenc a la segona meitat del segle XVII. *Àncora. Semanario de la Costa Brava, 1100-1101* (30/7/1969), sp.
- Font, L. (1930a). Les muralles medievals de la vila. *La Costa Brava. Setmanari d'informació local i comarcal, Festa Major*, p. 18.
- Font, L. (1930b). Emplaçament de les muralles medievals de Sant Feliu de Guíxols. *La Costa Brava. Setmanari d'informació local i comarcal*, 27, p. 1-2.
- Font, L. (1966). Las torres de defensa de la població guixolense. *Àncora. Semanario de la Costa Brava, Extra de Nadal*, sp.
- García, A. (2008). Intervenció arqueològica preventiva al c\ St. Joan – c\ St. Pere (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà). *Novenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (pp. 499-502). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- García, A. (2010). Intervenció arqueològica preventiva al c/ Voltes-Notaria-Forn Vell-Call i Hospital de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà). Maig-agost 2009. *Desenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (pp. 697-702). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- García, A. (2012). Intervenció arqueològica al mercat municipal cobert de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà) l'any 2010. *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (pp. 605-608). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- García, A. (2020a). *Memòria de la intervenció arqueològica al passeig del Mar, núm. 23 de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà), 2019*. Memòria inèdita.
- García, A. (2020b). Passeig del Mar, 23 de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà). *Quinzenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (pp. 431-433). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- García, A. (2024). Plaça del Monestir de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà). 2022-2023. *Dissetenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (pp. 245-248). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Gifre, P., Torres, X. (eds.) (2001). *Treballs y desdixas que àn succeït en lo present Principat de Cathalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona (1674-1700), de Fèlix Domènech*. CCG Edicions i Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.
- González Hurtebise, E. (1905). *Bosquejo histórico de la villa de Sant Feliu de Guíxols, seguido de unos breves apuntes de historia interna (desde los más remotos tiempos hasta 1517)*. Setmanari Àncora [edició de 1971 de l'original manuscrit de 1905].
- Jiménez, À. (1997). *Sant Feliu de Guíxols. Una lectura històrica*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona.

- Lameire, I. (1905). *Les occupations militaires en Espagne pendant les guerres d'Ancien Droit*. Arthur Rosseau, éditeur.
- Monlau, P. F. (1841). *Abajo las murallas!!! Memoria sobre las ventajas que reportaria Barcelona, y especialmente su industria, de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad*. Ajuntament de Barcelona.
- Testimonis defensius localitzats a la Rambla Vidal. *L'Arjau*, 29, p. 13 (1997).
- Vidal, J., Fibla, H., Alucha, O., Esteve, S., Estrella, L., Forcadell, T., Galeote, E., Mollà F., Querol, I. (2001). La vaixella blava i de reflex metàl·lic del castell d'Ulldesona. *Actes de les Primeres Jornades d'Història d'Amposta, Ajuntament d'Amposta, 2000* (pp. 279-318).
- Vivo, J. (2023). El monestir de Sant Feliu de Guíxols des de la perspectiva arqueològica. Novetats i reflexions al voltant dels seus orígens. *Rodis. Journal of Medieval and Post-medieval Archaeology*, 6, pp. 37-60. https://doi.org/10.33115/a/26046679/6_0
- Vivo, J., Palahí, L., Garcia G., Prados, A. (2012). *Del dominus a l'abat. La història de l'entorn del monestir de Sant Feliu de Guíxols. De l'època romana a la desamortització*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Universitat de Girona.